

СТРАТЕГІЇ ВТРУЧАННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ (ВПО)

Оксенюк Оксана, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи, Рівненський державний гуманітарний університет.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2172-860X>

E-mail: oksana oksenyuk@ukr.net

Соціальна роботи з ВПО проводиться задля подолання їх дезадаптації, відновлення трудового потенціалу, суспільних зв'язків. Мета статті: розкрити базові стратегії втручання у соціальній роботі з ВПО. Методи дослідження: порівняльний аналіз, систематизація, інтегрування, зіставлення – для означення теоретико-практичних засад короткострокових і довгострокових стратегій втручання у соціальній роботі з ВПО. Установлено, що основний метод соціальної роботи з ВПО – це ведення випадку з метою формування навичок самостійного вирішення проблем для успішної адаптації у змінному соціумі.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціальна підтримка, короткострокові й довгострокові стратегії втручання.

INTERVENTION STRATEGIES IN SOCIAL WORK WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Oksenyuk Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor Department of Pedagogy, Educational Management and Social Work, Rivne State University of the Humanities.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2172-860X>

E-mail: oksana oksenyuk@ukr.net

The development of social work in Ukraine is characterised by an active search for new approaches and directions in solving social problems of different population groups, including internally displaced persons (IDPs). These problems appeared as a result of the full-scale military invasion (2022), the annexation of the Crimean peninsula and the occupation of the eastern regions of the country (2014). Therefore, the issue of social work with displaced people is relevant, aimed at overcoming dependence on humanitarian aid, restoring labour potential, restoring socio-cultural and social ties, and effective self-management. The purpose of the article is to reveal the basic strategies of intervention (support practices) in social work with internally displaced persons (IDPs). The following research methods were used: comparative analysis method – to find out the current state of providing practical support to IDPs in social work; systematisation, integration, comparison – to identify the theoretical foundations and practical manifestations of short-term and long-term intervention strategies in social work with IDPs. It was found that social workers practice short-term and long-term intervention strategies in their work with IDPs. When using crisis intervention, a social worker does not influence the crisis or traumatic event, but works with its consequences; during crisis intervention, social workers take a directive position towards IDPs and take full responsibility for the action plan for the person. Outreach work involves the provision of services by a social worker outside a social institution. The key method of social work with IDPs is case management as a method of social work with the aim of developing a person's skills of independent problem solving for successful adaptation in the changed society. Case management includes identifying difficult life circumstances (DLC) in IDP families, determining the complexity of the case,

creating positive motivation for IDPs to accept social services, planning work, implementing the plan, reassessing DLC and analysing the effectiveness of the work or terminating the case. The package of social services for IDPs is determined on the basis of clients' problems, takes into account the stages of their social adaptation, focus on preserving the integrity of the family and children's rights. All services are provided on the basis of family-centred and person-centred approaches, the concepts of «help for self-help» and «crisis intervention». Psychological work allows IDPs and members of the host community to adapt their attitudes towards IDPs and their problems, and identify common ways of unity. The legal aspects of social work with IDPs in difficult life circumstances are related to the protection and defence of the rights of IDPs in the new community, so representation, advocacy, and encouragement to self-help are appropriate. The provision of social services becomes more effective when a case is managed by a multidisciplinary team. The advantages of a multidisciplinary team are the involvement of possible resources of the community, organisations, institutions and agencies; reduction of time to solve the problem of IDPs; elimination of interagency barriers – multidisciplinary specialists work together on the case; active involvement of the service recipient in planning and implementation of work. We see prospects for further research into the problem in the direction of studying the current practice of social work with IDPs.

Key words: internally displaced persons (IDPs), social support, short-term and long-term intervention strategies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поява нової соціально незахищеної групи населення змусила суспільство закцентувати увагу на вирішенні проблем соціального захисту ВПО, створенні умов для їх адаптації у зміненому соціумі через використання потенціалу державних та неурядових організацій. Загалом, у вітчизняній практиці соціальної роботи сформувалося належне теоретико-практичне підґрунтя соціальної роботи із ВПО, виходячи з того, що переміщення порушує соціальну екологію людини, посилює ризики появи психологічної «пастки утриманства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального захисту та підтримки ВПО почали вивчатися вітчизняними науковцями у межах останнього десятиліття (2014–2025 рр.), зокрема, Т. Бондар, К. Недря, І. Трубавіна, О. Чередниченко здійснили аналіз системи соціальної роботи з ВПО в Україні; Г. Лазос розкрила специфіку психологічної допомоги ВПО; О. Малиновська окреслила зарубіжний досвід підтримки ВПО; Л. Мельник закцентувала увагу на психосоціальній допомозі ВПО. Загалом, в Україні напрацьовано чималий досвід із соціальної інтеграції ВПО, який потребує змістового структурування.

Метою публікації є розкриття базових стратегій втручання (практик підтримки) у соціальній роботі з ВПО.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно українського законодавства, внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які не покинули держави, але змушені були змінити місце проживання, щоб уникнути воєнного конфлікту й – найчастіше – загрози життю. До першої групи ВПО належать особи, які проживають у наданих державними чи іншими організаціями соціального профілю центрах проживання (гуртожитки тощо) та розділяють спільний побут. До другої групи – ті, що отримали індивідуальний притулок у родичів чи друзів безкоштовно або ж в оренду. Однак, обидві групи ВПО потребують соціальної підтримки та соціального захисту зі сторони як державного, так і недержавного секторів. Уся соціальна робота з ВПО спрямована на розв'язок базових проблем особистості, що виникли через зміну соціально-побутового, комунікативно-культурного, освітнього і професійного середовища, щоб запобігти, зупинити руйнівний вплив зовнішніх обставин на особистість.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

У роботі з ВПО соціальні працівники застосовують різні за тривалістю у часі стратегії втручання: короткострокові (це кризове втручання, аутріч-робота) й довгострокові (орієнтовані на концепцію «людина в оточенні» та концепцію «економічної спроможності») [5].

У кризовому втручанні використовують наступні техніки підтримки: надання інформації й інструкцій (де і яку допомогу можна отримати, як практикувати техніки самовідновлення, самозаспокоєння тощо); використання різних засобів комунікації (дорожні карти, брошури, соціальні мережі); визначення можливої підтримки зі сторони інших людей (як правило, місцевого населення); словесний опис емоційних станів; допомога у проєктуванні доцільних дій та стратегій поведінки; використання рефлексії; визнання проблеми «затяжною», що не має негайного радикального вирішення; погодженість подальшої роботи з соціальним працівником або групою фахівців; постійний зворотній зв'язок та, за потреби, корекція процесу роботи [5]. Під час кризового втручання соціальний працівник не здатен впливати на саму психотравмуючу подію, але здатен працювати з її наслідками.

Аутріч-робота – це надання соціальним працівником послуги за межами розташування чи сфери територіального охоплення соціальної служби, у місцях переселення ВПО; К. Недря, І. Трубавіна, О. Чередниченко визначають її як «мобільну інтервенцію» [3]. І. Трубавіна основним методом соціальної роботи з ВПО називає ведення випадку, під яким трактує формування у дезадаптованої внаслідок раптового переміщення людини навичок самостійного вирішення життєвих проблем із метою подальшої ефективної адаптації в соціумі. Адаптація є наслідком розв'язку повторюваних ситуацій, процесу їх відтренування, в ході чого особистість використовує раніше набуті вміння поведінки чи відкриває нові [6].

Ведення випадку включає вивчення складних життєвих обставин (СЖО) сімей із ВПО, визначення складності цього випадку (в залежності від рівня СЖО), формування позитивної мотивації у ВПО до прийняття пропонованих соціальних послуг, планування спільної роботи між ВПО і соціальною службою, реалізацію означеного плану, повторну оцінку СЖО й аналіз ефективності роботи та (за позитивних результатів) припинення роботи з надання соціальної допомоги [4]. Пакет соціальних послуг для ВПО визначається на основі звернень клієнтів та виявлених у них труднощів, базований на етапах їх соціальної адаптації, завжди орієнтований на збереження цілісності родини. Загалом, всі послуги надаються на основі родинноцентрованого і людиноцентрованого підходів, концепцій «допомога для самопомоги» та «кризового втручання».

Психологічна робота дозволяє ВПО і членам громади, яка приймає ВПО, взаємно адаптуватися, пристосуватися один до одного; визначити способи об'єднання в головному та потенційний варіант розв'язку проблем. Правові аспекти соціальної роботи з ВПО в СЖО пов'язані з захистом (іноді – відстоюванням) прав ВПО в новій громаді; відтак доцільними у соціальній роботі з ВПО є представництво, адвокація.

Правова основа надання соціальних послуг зумовила збагачення змісту функцій соціального працівника (в тому числі, у роботі з ВПО). Професійні ролі, які може виконувати в межах своїх функцій соціальний працівник, – адвокат, посередник, помічник, експерт, менеджер, аніматор, громадський діяч. Родинноцентрований і проблемно-орієнтований підходи до соціальної роботи дають змогу налаштувати роботу з ВПО для забезпечення їх нормальної життєдіяльності; виокремити права людини / сім'ї, права ВПО відповідно до чинного законодавства, що надає гарантовану основу для співпраці різних організацій в інтересах ВПО, також сприяє їх активності у розв'язанні власних проблем.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Л. Мельник відзначає, що концепції «допомога для самопомогі» і «кризове втручання» передбачають ставлення до ВПО як до суб'єктів власного життя (у випадку загрози життю, здоров'ю – як до об'єктів роботи). При визначенні пакету соціальних послуг сім'ям із дітьми, котрі є ВПО, слід урахувати етапи адаптації людини до екстремальних умов життя: *первинна адаптація, період стабілізації, ймовірна дезадаптація, вторинна адаптація*. Тобто, первинне успішне подолання проблем сімей, які належать до ВПО, не є ознакою абсолютного успіху; потрібна ще тривала робота як із виявленими проблемами, так і їх причинами й наслідками; робота над психологічною і подальшою соціальною адаптацією, обов'язково – над подоланням психологічних травм, стресових розладів. Це означає атоматичне включення в пакет соціальних послуг аспектів профілактики й реабілітації. Пережитий тривалий стрес у вигляді різних реакцій (механізмів) психологічного захисту може спричинити як активність людей до адаптації, так і пасивність, втечу в алко- чи психотропні залежності тощо. Байдужість, девальвація життєвих цінностей можуть проявлятися як у позитивних, так і негативних реакціях людини. Однак, лише позитивні реакції здатні спроектуватися в конструктивні рішення, самостійне подолання труднощів [2].

Модель «допомога для самопомогі» ґрунтується на методиці «маленьких кроків», коли поетапно розв'язуються завдання з відновлення соціального функціонування людини, від простого до складного. Ці завдання окреслюються під час зустрічі людини (родини) з соціальним працівником та виконуються поетапно, у період між зустрічами.

Після вивчення потреб ВПО й визначення типу, рівня їх СЖО, приймається рішення про ведення випадку. Методами прийняття рішення є узагальнення інформації, конкретизація, порівняння, зіставлення, метод мозкової атаки тощо. Існують наступні критерії для початку роботи з ведення випадку [6]: звернення ВПО містить більше, ніж два проблемних запити і передбачає довгострокову роботу за індивідуальним планом; ВПО вже задовільнила базові потреби та звернулася за допомогою, для надання якої потрібне залучення додаткових ресурсів; ВПО через незалежні від неї причини (обставини непереборної сили) не може отримати доступ до життєво необхідної послуги (лікування, оформлення групи інвалідності, працевлаштування тощо). У разі, коли інформація про сім'ю / дитину містить інформацію про загрозу життю і здоров'ю дитини, можливе позбавлення дитини батьківської опіки, дії соціального працівника повинні відповідати п.3,4,8 Постанови КМУ № 866. Укладання угоди про надання соціальних послуг відбувається лише за згоди ВПО, за наявності мотивації до співпраці з соціальним працівником [6].

О. Малиновська зауважує, що змістом планування роботи з ВПО є соціальні послуги, які орієнтовані на розв'язання ключових проблем сім'ї, підтримку під час подолання наслідків цих проблем; наснаження сім'ї на використання власних ресурсів, сильних сторін; постановку і прийняття сім'єю короткотермінових та довготермінових цілей. План складається на основі проблем ВПО, передбачає пріоритет інтересів дитини у сім'ї та, в цілому, збереження цілісності родини. У визначенні комплексу соціальних послуг для сімей із дітьми, які є ВПО, враховують поточний та потенційний етап адаптації сім'ї / людини до екстремальних умов життя [1].

Звідси, перше подолання проблем сімей та дітей, які є ВПО, не є ознакою абсолютного успіху, потрібна ще тривала робота із наявними проблемами (усвідомленими чи неусвідомленими), їх причинами й наслідками. Зауважимо, що надання соціальних послуг для ВПО мультидисциплінарною командою під час ведення випадку визначається індивідуально. За ступенем впливу СЖО на стан членів сім'ї/дитини вирізняють простий випадок, випадок середньої складності, складний та

екстрений, котрі визначаються через оцінку потреб ВПО діагностичними методами. І. Трубавіна підкреслює, що ведення складного випадку вимагає роботи соціального працівника в мультидисциплінарній команді, де рішення щодо методів роботи ухвалюються колективно; члени команди несуть колективну відповідальність за результати роботи; дорослі члени сім'ї-ВПО є рівноправними членами команди; знання та вміння представників різного фаху інтегруються при розробці й реалізації плану роботи з ВПО [6]. Мультидисциплінарна команда, як правило, працює в нестабільних умовах, забезпечує взаємодоповнення та створює ефект синергії [3]. Критеріями припинення роботи є успішна соціальна адаптація ВПО у новій громаді; позитивна оцінка власних можливостей та здатності в подальшому долати життєві труднощі; вміння нести відповідальність за життя, знання про законодавчі гарантії, права ВПО і вміння користуватися ними.

Довгострокові стратегії втручання ґрунтовані на тому, що допомога ВПО повинна бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок із громадою, представництво інтересів, участь у колективних діях), орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціумом, побудову місцевих систем волонтеріату та взаємопідтримки, залучення ресурсів громади (найчастіше – волонтерів) до допомоги тим, хто опинився за межами звичного середовища.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Відтак, у роботі з ВПО соціальні працівники застосовують короткострокові та довгострокові стратегії втручання. Ключовий метод соціальної роботи з ВПО – це ведення випадку. Надання соціальних послуг буде ефективнішим за умови ведення випадку мультидисциплінарною командою. Перевагами роботи мультидисциплінарної команди є залучення можливих ресурсів громади, організацій, установ; скорочення часу для розв'язку проблем ВПО; усунення міжвідомчих бар'єрів, – адже різнопрофільні фахівці спільно працюють над випадком; активне залучення отримувача послуг до здійснення роботи. Перспективи подальших досліджень проблеми вбачаємо у напрямі вивчення сучасної практики соціальної роботи з ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малиновська О.А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf.
2. Мельник Л.А. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Волинець Л.С. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. С. 8–9.
3. Недря К.М., Трубавіна І.М., Чередниченко О.Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 40–43.
4. Романова Н., Шевченко Я. Особливості соціального захисту вимушених переселенців в Україні. *Соціальна політика: концепції, технології, перспективи*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 21–24 квітня 2015 р. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 40–43.
5. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків: ХНПУ, 2017. 28 с.
6. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СДПУ імені А.С. Макаренка. 2015. № 8. С. 434–446.

REFERENCES

1. Malynovska O.A. Shliakhy vyrishennia problemy vnutrishnikh peremishchenykh osib: deiaki uroky iz zarubizhnogo dosvidu URL: [http ://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob-a598d.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob-a598d.pdf). [in Ukrainian].
2. Melnyk L.A. Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta sim'iam z ditmy zi Skhodu Ukrainy: posib. dlia praktykiv sotsialnoi sfery / za red. Volynets L.S. K.: TOV «Vydavnychiy dim «Kalyta», 2015. S. 8–9. [in Ukrainian].
3. Nedria K.M., Trubavina I.M., Cherednychenko O.Yu. Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v Ukraini. Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu dyskursi: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf., Zaporizhzhia, 2 lystop. 2022 r. Zaporizhzhia, 2022. S. 40–43. [in Ukrainian].
4. Romanova N., Shevchenko Ya. Osoblyvosti sotsialnoho zakhystu vymushenykh pereselentsiv v Ukraini. Sotsialna polityka: kontseptsii, tekhnolohii, perspektyvy: Materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21–24 kvitnia 2015 r. K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2015. S. 40–43. [in Ukrainian].
5. Trubavina I.M., Kuratchenko I.Ye. Metodychni rekomendatsii «Spryannia sotsialnii roboti v umovakh humanitarnoi kryzy». Kharkiv: KhNPU, 2017. 28 s. [in Ukrainian].
6. Trubavina I.M. Problemy vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini yak osnova sotsialno-pedahohichnoi roboty z nymy. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. Sumy: SDPU imeni A.S. Makarenka. 2015. № 8. S.434–446. [in Ukrainian].